

Indoeuropejczycy zasiedlili ogromne tereny. Dopiero niedawno dowiedzieliśmy się, gdzie była ich ojczyzna

© Copyright by Artur Białek [w:] „National Geographic Polska”, 12 marca 2023.

Indoeuropejczycy, którzy kilka tysięcy lat temu ruszyli na podbój Europy i Azji, dali początek wielkim cywilizacjom epoki brązu. Na przestrzeni lat powstało wiele teorii na temat pochodzenia i kierunku migracji ludów indoeuropejskich, jednak najczęściej dyskutowane były trzy z nich. Dziś możemy z całą pewnością stwierdzić, że tylko jedna teoria była właściwa. Kim byli Indoeuropejczycy? Gdzie zaczęła się ich migracja i w którym kierunku zmierzali? Na te i inne pytania odpowiadamy poniżej.

Indoeuropejczycy – jak wyglądały migracje i dokonania ludów indoeuropejskich? (fot. PHAS/Universal Images Group via Getty Images)

Pokrewieństwo z autochtoniczną ludnością europejską wykazują tylko nieliczne nacje zamieszkujące Stary Kontynent. Większość współczesnych europejskich grup etnicznych pochodzi od Indoeuropejczyków, którzy ok. 5 tys. lat temu osiągnęli tereny Europy i znaczny obszar Azji. Oznacza to, że niemal na całym Starym Kontynencie używane są języki, które wywodzą się od wspólnego prajęzyka. W tym miejscu należy wspomnieć, że nie dotyczy to wyłącznie Europy, bo indoeuropejska rodzina językowa jest największą w kontekście liczby używających jej osób.

Kim byli Indoeuropejczycy?

Mimo że już w XIX wieku naukowcy mówili o Indoeuropejczykach jako o przedstawicielach specyficznej grupy etnicznej, nawet dziś dość często można spotkać się z opinią, według której termin „Indoeuropejczycy” określa wyłącznie przedstawicieli wielkiej rodziny językowej.

To dość krzywdzący pogląd, bo choć istnieje wiele czynników spajających etnos, to właśnie wspólny język, umożliwiający swobodną komunikację, należy uznać za podstawowy i najważniejszy, w największej mierze decydujący o istnieniu grupy. Jest niemal pewne, że między ludami posługującymi się językiem praindoeuropejskim nie występowały wszystkie elementy etnosu, ale najważniejszy – wspólna mowa – z całą pewnością tak.

Zasadne jest zatem twierdzenie, że mówiąc o Indoeuropejczykach, na myśli trzeba mieć specyficzną grupę etniczną, która w V wieku p.n.e. rozpoczęła wielką wędrówkę. Grupa, o której mowa, osiągnęła niemal całą Europę i znaczną część Azji.

Pochodzenie Indoeuropejczyków

Kwestia pochodzenia Indoeuropejczyków przez długi czas dzieliła świat nauki. Na ten temat powstało wiele teorii, z których większość wykazywała ewidentne słabości. Do tej grupy należy zaliczyć teorię południowoazjatycką (Praindoeuropejczycy mieliby pochodzić z terenów dzisiejszych Indii), środkowoazjatycką (obszarem pochodzenia Praindoeuropejczyków miałyby być tereny Sogdiany, Ałtaju lub Baktirii) i bałkańsko-dunajską (wskazującą na obszary nad Dunajem i Bałkany).

Do najczęściej rozważanych należały dwie teorie:

- **teoria stepowa** – sformułowana w 1956 roku przez Mariję Gimbutas, amerykańską archeologkę litewskiego pochodzenia. W swojej pracy „Pradzieje Europy Wschodniej” założyła, że Praindoeuropejczycy pochodzą z terenów stepowych, zlokalizowanych na północ od Kaukazu;
- **teoria anatolijska** – opracowana przez archeologa Colina Renfrewa. Brytyjski naukowiec założył, że Indoeuropejczycy wywodzą się z Anatolii.

Należy także wspomnieć o **teorii armeńskiej**, sformułowanej w 1980 roku przez Tamaz Gamkrelidze i Wiaczesława Iwanowa. Gruziński lingwista i rosyjski znawca kultury helleńskiej przyjęli, że kolebką indoeuropejską był obszar rozciągający się między północną Mezopotamią, Wyżyną Armeńską a wschodnią częścią Anatolii.

Z tej trójki najbardziej krytykowana była teoria armeńska, która opierała się w zasadzie wyłącznie na danych lingwistycznych i nie uwzględniała dowodów archeologicznych. Z kolei praca amerykańskiej archeolożki była poddawana krytyce za nadmierne skupianie się na danych archeologicznych i nie uwzględnianiu ewentualnych zapożyczeń. Mimo tego właśnie teoria stepowa i teoria anatolijska przez długi czas były uważane za najbardziej prawdopodobne.

Zagadkę rozwiązała paleogenetyka

Jednoznaczna odpowiedź na pytanie, które przedstawiciele świata nauki nurtowało od dawna, padła dopiero w 2022 roku. W sierpniu na łamach magazynu „Science” ukazały się trzy artykuły z rozwiązaniem zagadki pochodzenia Indoeuropejczyków.

Ponad 200-osobowy zespół naukowców z całego świata, kierowany przez Davida Reicha z Uniwersytetu Harvarda i Rona Pinhasiego z Uniwersytetu Wiedeńskiego zbadał kilkadziesiąt opublikowanych wcześniej i aż 727 nowych genomów osobników reprezentujących wiele kultur archeologicznych Południowego Łuku (obszar rozciągający się od północnej części Iranu, przez Armenię i Anatolię, aż do Bałkanów). Jaki wynik dała ich praca?

Okazuje się, że częściowo wszystkie trzy teorie są prawdziwe, przy czym należy wyraźnie podkreślić, że najbliższej prawdy byli autorzy najrzadziej dyskutowanego poglądu – teorii armeńskiej. Badania genetyczne ujawniły, że wbrew najpopularniejszym poglądom, język praindoeuropejski w pierwszej kolejności pojawił się nie na Uralu, nie w Anatolii i nie na stepach wschodnioeuropejskich, a na Wyżynie Armeńskiej, zlokalizowanej na południe od Kaukazu.

Migracje ludów indoeuropejskich

Odkrycie wielkiego zespołu naukowców wskazuje nie tylko na miejsce narodzin języka praindoeuropejskiego, ale wytycza też nowy kierunek migracji Indoeuropejczyków. Jak się okazuje, wędrówka przebiegała dwiema trasami, nie jedną, jak przypuszczano wcześniej.

W tym miejscu należy nawiązać do częściowej słuszności pozostałych dwóch teorii. Wyniki pracy opisane na łamach „Science” wskazują, że przodkami ludów reprezentujących kulturę

grobow jamowych były ludy z Kaukazu i wschodniej części Europy, ale w niewielkim stopniu także plemiona zamieszkujące Anatolię. W samej Anatolii epoki miedzi i brązu nie wykryto natomiast genetycznych śladów ludów wschodnioeuropejskich. Jak zatem przebiegała indoeuropejska migracja?

Część ludu posługującego się językiem praindoeuropejskim wyruszyła z Wyżyny Armeńskiej na zachód, do Anatolii, gdzie wykształciły się języki hetycki, luwijski i pozostałe języki anatolijskie. Pozostała część obrała kierunek północny – pokonała Kaukaz i zmieszała się ze stepowymi grupami osadniczymi. Tam właśnie powstała kultura grobów jamowych. Nieanatolijscy Indoeuropejczycy wyruszyli w dalszą wędrówkę, przez Europę i Azję Środkową.

Gdzie osiedlali się Indoeuropejczycy?

W pierwszej kolejności Indoeuropejczycy osiedlili się w Europie, opanowując znaczny obszar Starego Kontynentu. Dotarli przede wszystkim na Bałkany i do Grecji. Dalej ruszyli przez Azję Środkową, docierając m.in. do Indii, Iranu i Chin.

Co ciekawe, wielu praindoeuropejczyków, którzy rozpoczęli wędrówkę, wróciło później do obszarów Wyżyny Armeńskiej, ale nigdy nie dotarli do Anatolii. Jak wyglądało ich życie?

Indoeuropejczycy, którzy dotarli do Europy i Azji, wywodzą się z plemion łowiecko-zbierackich. Na ich czele stał najsilniejszy mężczyzna, który odznaczał się wybitnymi umiejętnościami w walce. Łowcy udomowili konie, które w ich życiu odgrywały niezwykle istotną rolę. Mieszkali w prymitywnych lepiankach.

Ten styl życia znacząco różnił się od życia autochtonicznych mieszkańców Europy. Ci drudzy byli nastawionymi pokojowo rolnikami. W społecznościach europejskich panował ustrój matriarchalny. Wydaje się zatem, że Indoeuropejczycy zdobyli Stary Kontynent siłą. Taki pogląd wyrażała choćby Marija Gimbutas. Obecny stan wiedzy wskazuje, że było inaczej.

Przeprowadzone badania paleogenetyczne udowadniają, że migracja nie odbywała się gwałtownie. Wędrówce Indoeuropejczyków bliżej było do stopniowego, głównie pokojowego przenikania. Nie najechali i nie zniszczyli Europy, a tubylców nie podporządkowali sobie siłą (przynajmniej w większości przypadków).

Wskazują na to choćby badania cywilizacji mykeńskiej. W Grecji okresu mykeńskiego wykryto udział przedstawicieli kultury grobów jamowych, ale był on niewielki i rozłożony między elitą i niższymi warstwami społecznymi. Gdyby Indoeuropejczycy najechali Europę i podbili ją zbrojnie, najprawdopodobniej udział ich puli genowej byłby większy i obecny przede wszystkim w najwyższych warstwach społecznych.

Osiągnięcia Indoeuropejczyków

Mówiąc o osiągnięciach Indoeuropejczyków, należałoby skupić się na dokonaniach wszystkich wielkich cywilizacji, które ukształtowały się w epoce brązu. Można jednak spojrzeć na ten temat w sposób całościowy, bo wielka migracja indoeuropejska w sposób istotny zmieniła życie na ziemiach, do których dotarli.

Indoeuropejczycy przynieśli ze sobą nowe obyczaje i nieznaną kulturę, która autochtonicznym mieszkańcom Europy wydały się na tyle atrakcyjne, że przyjęli je do swojej obyczajowości. Po ich przybyciu w Europie znacząco rozwinął się handel. Wymieszane społeczeństwo dało początek wielkim cywilizacjom, których późniejsze osiągnięcia ustanowiły ład i porządek świata.

Języki indoeuropejskie, czyli które?

Na zakończenie wypada wyjaśnić, które języki zaliczane są do grupy indoeuropejskich. Wymienienie wszystkich nie jest możliwe, bo należy wiedzieć, że językami indoeuropejskimi włada niemal cały świat. Wystarczy wspomnieć, że grupa ta obejmuje aż osiem najczęściej

używanych języków: angielski, hiszpański, hindi, francuski, rosyjski, portugalski i urdu. Do języków indoeuropejskich zaliczają się także polski, niemiecki czy włoski.

Nie jest to specjalnie zaskakujące. W okresie wielkich odkryć geograficznych, języki ukształtowane na praindoeuropejskiej podstawie rozprzestrzeniły się w najdalszych zakątkach świata. Kolonizatorzy przejmowali nowe tereny i tym samym narzucali podbitym tubylcom swoją kulturę i mowę.

W wewnętrznej klasyfikacji języków indoeuropejskich należy wymienić aż 13 grup: albańską, bałtycką, celtycką, germańską, helleńską, indoaryjską, irańską, nuristańską, ormiańską, romańską, słowiańską, anatolijską i tocharską. Pod względem lingwistycznym, z Indoeuropejczykami nie są spokrewnione tylko nieliczne nacje europejskie. W tej klasyfikacji występują także grupy języków spokrewnionych ze sobą, tworzących podrodziny.

Do języków niespokrewnionych z grupą indoeuropejską należy zaliczyć baskijski, estoński, fiński, turecki, węgierski i kilka innych, mniej popularnych. Wynika z tego, że pod względem lingwistycznym, jest nam znacznie bliżej do sanskrytu niż choćby do mowy, którą posługują się znacznie bliżsi nam w kontekście geograficznym Estończycy. Zaskakujące, prawda?